

kousek svezl. Jestli nic jiného, tak ta poslední návštěva snad trochu otevřela oči i těm, kteří podléhali bláhovým iluzím, že snad přijde mesiáš. To spíš přijde onen televizi slibovaný kouzelník. A kdo ještě před týdnem měl naději, že konečně taky ochutná zakázané ovoce převratných změn, nezbaví se jistě trpkosti v ústech, ale to je snad z celé návštěvy nejužitečnější poznání.

Už opět se budeme pokorně učit něčemu, co jsme dávno uměli a skoro bych řekl, že líp, a v neomezené veřejné anonymní soutěži budeme přemýšlet, jak by měl vypadat Památník osvobození, jehož základy jsou spolehlivě vybudovány na místě bývalého pomníku Stalinova. Jestli taky smím přispět, mělo by se raději uvažovat o něčem užitečnějším, co se zas nebude za pár let bourat. Třeba o nové nemocnici. Ale darmo asi domlouvat a radit někomu, kdo se chce zalíbit i za cenu vlastní pokory. Nadšené poklepávání po ramenou a milostivé pochvaly jsou přece čistě účelové, kdepak by taky sehnali garnituru tak odevzanou. Proto se ani nedalo nic jiného od návštěvy čekat, než potvrzení statusu quo. I s těmi líbačkami.

Hodně se přitom skloňovala pravda, tak tedy

pravdivě konstatujme, že ono náhlé rozhodnutí k naší přestavbě, o níž někteří předvídavější činitelé ještě v prosinci sváděli nelehký boj s ustrašenými konzervativci, je taky čistě účelové. Aby se nynější vedení udrželo co nejdéle. Ovšem ruské slovo perestrojka se dá do češtiny přeložit i jako přestrojení. A vzhledem k tomu, že naši nejmazanější politikové mají v přestrojování mnohaletou praxi, neboť se nejednou udrželi u moci pouhým převlekm saka, nebo dokonce jedno a totéž obrátili naruby, není výhra kooperace a integrace zase tak veliká. Rozhodující totiž je, zda naše hospodářství, postižené vleklými chorobami, bude vůbec s to takové úkoly plnit. Nové myšlení se dá ze starých hlav jen stěží vykřesat.

A bych se však ještě vrátil k těm bramborám, při jejichž loupání vždycky sakruju a nadávám na vládu. Už by se mělo pomalu přemýšlet, kde se pro ně, tedy ty brambory, zřídí příští centrální krecht. Bylo by věru nedůstojné, aby zůstal dislokován v onom betonovém podstavci nad Čechovým mostem jako základ budoucího Památníku osvobození. A nejen pro jejich špatnou kvalitu.

14. 4. 1987

(Otištěno bez vědomí autora.)

ČESTMÍR CÍSAŘ

Přitvrzený reformní kurs

Výňatek z rozsáhlejší práce
psané po návštěvě M.S. Gorbačova
v Československu

Československé reformy

Ve svém projevu v Paláci kultury prohlásil Gustáv Husák, že novátorské myšlenky a hluboké reformy probíjované Michailem Gorbačovem v SSSR nacházejí u nás upřímný souhlas a také nám ukazují cestu vpřed, že KSČ v nich spatřuje „nesmírně cenný pramen podnětů a myšlenek, které pomáhají při řešení našich úkolů“. Uvedl, že vedení strany přijalo „široký soubor opatření v otázkách ekonomické reformy, demokratizace, iniciativy lidu, informovanosti, veřejné kontroly, odpovědnosti a kázně, kvality řízení atd. Cílem toho všeho je, aby socialismus v Československu byl ještě silnější a přitažlivější, aby rozvoj společnosti nabral novou dynamiku, nový elán a dech, aby se lidem lépe pracovalo a žilo“. Znovu jsme vyslechli výčet záměrů a slibů; žel, v podmínkách stále ještě rigidní mocenské soustavy a konkrétních projevů jejího neblahého působení znějí dosud jako vzdálené echo tisíce kilometrů odtud hrajících šalmají. Proč?

O nevěli k ohlašovanému „rozšiřování účasti lidí na řízení a správě“ třeba jen v okruhu činnosti složek Národní fronty, kde se jedná o odborné, zájmové či skupinové záležitosti, podaly neklamné svědectví některé nedávné sjezdy společenských organizací. Umělecké svazy sněmovaly, jako by se nic nového nedělo, jako by žádný společenský pohyb neexistoval, jako by zprogresivnění politiky KSČ mělo zůstat efeméřním

snem. Spisovatelé vyslechli názory a úvahy Ivana Skály, v nichž se neozval ani jediný smělejší, novátorský tón, odpovídající dnes už oficiálním reformním tendencím. Zato v nich nechyběly ohlasy některých zatuchlin sektářské kulturní politiky ještě z 50. let. V diskusi se delegáti povětšinou jen šetrně dotýkali negativních jevů, jinak zasluhujících křížovou palbu kritiky (privilegia vedoucích funkcionářů svazu, cenzorská nadvláda nad autory a škodlivá tzv. autocenzura, úpadek kvality i literární tvorby do průměru i podprůměru, falešná kolegalita literární kritiky, dlouholetá diskriminace mnoha českých spisovatelů aj.). Živnostenské poměry ve svazu, nemající nic společného ani s ideovostí ani s tvůrčí potenci, zůstaly vlastně nedotčeny. A přece i v těch šetrných dotycích zaznívalo skryté „jádro pudla“ -- žel, jen skryté.

Statečnější a pravdivější postoje (spisovatelé si je kdysi považovali za čest) projevily velký počet výtvarných umělců všech generací, od nejstarší po nejmladší. Jsou k dispozici -- veřejnosti ovšem utajena -- závažná generační prohlášení, plná zdravých námětů a návrhů, která byla adresována vedení svazu výtvarníků, stranickým a státním orgánům i samému sjezdu. Všechna byla však nestoudně byrokratickým způsobem zašantročena kamsi do zaprášených šuplat, přestože nesla podpisy národních a zasloužilých umělců, kteří jsou chloubou českého maliřství, sochařství a grafiky a jichž si váží i mezinárodní výtvarná veřejnost (J. Bauch, J. Liesler, J. Jíra a desítky dalších). Žádný

z odpovědných orgánů včetně oddělení kultury ÚV KSČ a ministerstva kultury se nepostaral o demokratické projednání poctivě a upřímně sestavených petici, dokonce ani v uzavřeném odborném fóru! To se děje v době, kdy se hlásíme k demokratizaci veřejného života, k rozpoutání iniciativy každého jednotlivého občana. A tak i ve svazu výtvarníků konzervativci vyhráli. (Co se vypráví v uměleckých kruzích o hrubém natlaku politických sekretářů a manipulátorů na umělce před sjezdy, odmítám raději reprodukovat.)

Rovněž všeodborový sjezd se odehrál v atmosféře poznamenané daleko více minulostí než budoucností. Měsíc před sjezdem, který se koná jednou za několik let, byl za okolností podnes veřejně nevysvětlených odvolán z funkce předsedy ÚRO K. Hoffmann, jehož povinností bylo složit sjezdu účty z činnosti za uplynulé období. To přece nelze považovat za demokratický postup, stejně jako náhlé dosazení M. Zavadila, v tu chvíli ještě velvyslance ČSSR v Moskvě, do uvolněné funkce. O jeho odborářské aktivitě a zkušenostech nevěděli mnoho ani členové orgánu, kteří pro něho podle stereotypní šablony jednomyslně hlasovali. U odborové veřejnosti to vyvolalo údiv, který by se byl ještě před rokem či dvěma nezrodil, ale v nových podmínkách se mu dostalo přirozeného průchodu takřka na všech pracovištích. Mnozí mávali rukou a znovu se ladili do apatie. K čemu je to dobré? Možná, že nový předseda bude lepší než jeho předchůdce, možná nikoli: to ukáže budoucnost. Ale pocit dotčenosti v odborářích zůstává. Ke cti některých řadových delegátů sjezdu nutno dodat, že v diskusi vystoupili podle svého upřímného přesvědčení a v duchu pravdivých zkušeností.

Mnohé nasvědčuje tomu, že se u nás společenský pohyb uvolňuje zatím váhavě a společenská atmosféra trpí jakoby rýmou z náhlého přelomu politického počasí. Přestavbě se kladou překážky, některé živelné, jiné však organizované. Nejhuře je na tom proces demokratizace. Nikolaj Ryžkov v projevu k leninskému výročí (RP 23. 4. 87) hovořil o potřebě „radikální demokratizace“, o rozvoji „plnokrevné demokracie“. Jejich praktické uplatnění jako jedny z prvních naznačily právě sovětské umělecké svazy, odbory a komso-mol. Také naše společenské organizace dostávají v novém politickém kursu a při perspektivě reformem impulsy k vyšší a „socialističtější“ aktivitě, avšak mají zřejmě ještě daleko od slov k činům.

Odkud se vzalo toto opožďování v zemi s takovými demokratickými a socialistickými tradicemi jako je naše? Zajisté tu dosud mocně působí konzervativní setrvačnost, donedávna všeovládající a ve své pevnosti betonové konstrukci obtížně prolamovaná. Ve vědomí lidí stále pevně hnízdí dračí netvor sebezáchovného strachu a ochrany dobyté konzumní existence, který nedovoluje vstoupit novátorské odvaze, osobní angažovanosti pro věc přestavby, považovanou za ne zcela bezpečnou. Je tu i další faktor: část odpovědných činitelů se k přestavbě hlásí jen slovy, ale v praxi ji v podstatě nepřeje, jak o tom padly zmínky na odborovém sjezdu i v tisku. „Všechno je v kádrech,“ slyšíme na každém kroku, „pro nové úkoly je potřebí nových lidí.“ A zatím? Letité garnitury ovládající podnes společenské organizace se časem proměnily v klanová společenství, natolik mocná, zkušená a přízpusobivá, že ani nová linie KSČ a státu je nepřivádí do rozpaků. Politické obraty přicházely a odcházely, ale kdo se vyznal, ani v nejprudších zatáčkách z jedoucího vozu

nevypadl. Včera jste chtěli něco očernit? Prosim, dnes je to černě. Zítřka to má být zase bíle? Prosim, bude to bíle. I když budete chtít všechno na červeno nebo na modro, také to svedeme. Takový je jejich životní postoj, socialismus nesocialismus, partaj nepartaj. Což takových a jim podobných každý z nás potkal v životě málo? Právě tito lidé jsou největším nebezpečím pro osud reformem. Právě zabydlené klany by se měly rozehnat a nahradit lidmi samostatně a progresivně myslícími, talentovanými a schopnými, pro které socialistické ideály stále platí a veřejná angažovanost je věcí přesvědčení a ne kariéry.

Změnu mohou přinést jen a jen nové a zásadní demokratické činy, směřující k nápravě chyb a likvidaci deformací všude, i v kádrové politice. Tyto činy ovšem mohou přijít jedině změnou poměru sil v daných organizacích a jejich odpovědných orgánech ve prospěch zastánců nových progresivních myšlenek a nositelů politické praxe „více demokracie, více socialismu“. Ujištění generálního tajemníka ÚV KSČ o jednotě vedení strany a všech komunistů v otázkách přestavby přijala veřejnost sice s uspokojením, ale také se špetkou nedůvěry. Bylo by nesmírně potřebné přijít s konkrétními činy, zásahy, změnami, které výrazně přesvědčí o vůli reformy (včetně kádrových opatření) skutečně prosadit do života. Budou-li naopak pokračovat v jednotlivých úsecích společenské aktivity antidemokratické nátlaky, administrativní zásahy, konzervativní praktiky, ztratí všechna sebeautoritativnější prohlášení své oprávnění. Lidé nadále setrvávají v názoru, že někteří odpovědní funkcionáři demokratizaci ani jiným změnám nepřeji, že se jich bojí. Jak říká M. Gorbačov, odvykli si pracovat v demokratických poměrech, a dodejme: nikdy to neuměli. Pokud nadále řídí, rozhodují, příkazují, zakazují atd. -- nikdo neuvěří, že se na ně můžeme při složitostech a obtížích přestavby opravdu spoléhat, že se od nich dočkáme kvalitních řídicích schopností, charakteristických pro socialistického vedoucího. Pokud vedení KSČ hodlá své sliby a dobrá předsevzetí plnit -- a proč by nechtělo? -- pak tito lidé musí ustoupit jiným, pro přestavbu platným. Mezi dozralými generacemi 40-50letých by se jich mělo najít dostatek. A ještě něco: veřejnost chápe složitost a citlivost kádrových změn, ale postup KSSS i v tom dal vzorově podněty, proč tedy příliš dlouho váhat a zejména s výměnou těch nejzdiskreditovanějších lidí, kteří nechybějí ani ve vysokém postavení.

Je ovšem ještě jedno vysvětlení oné „opatrnosti“ při uplatňování důsledné demokracie a vůbec reformem: zkušenost období 60. let a obavy, že se budou vedle pozitivních výsledků projevovat i některé negativní jevy onoho vzrušujícího obrozování socialismu, jehož jsme pamětníky. Já si ovšem myslím, že i kdyby šedesátých let nebylo, každá hlubší společenská přeměna, každý dynamičtější progresivní proud přináší nejen úspěchy, ale i obtíže a nezdary. Soustavně to v sovětských podmínkách připomíná i Gorbačov. Těžkosti vždycky provázely každou revoluční změnu v kterékoli zemi. Proč by tomu nyní mělo být jinak? Podle mého názoru vzpomínky na 60. léta mají jednu velmi cennou hodnotu: pravdivá poučení proměněná v moudrost a uvážlivost podtrženou ještě přibývajícím věkem. A to je silný korektiv někdejších omylů a chyb, přítomný v myslích celé naší generace, ať jsme stáli na straně progresu či konzervatismu.

Nemyslím proto, že by obavy z možných nezvládnutelných komplikací byly plně opodstatněné. Mohly

by být, kdyby byla pravda všechno to, co zapsali pamfletáři do Poučení a co tak okázale donedávna připomínali dogmatictí ideologové a političtí organizátoři protireformního kursu po roce 1968. Kdyby tu byly opravdu početné a nebezpečně kontrarevoluční síly, podnes existující a stejně „krvelačné“, které číhají na nezdary přestavby, aby odsoudily socialismus a prosazovaly návrat ke kapitalismu s jeho „soukromým vlastnictvím a buržoazní demokracií“. Nevím, kde je možné se s těmito zapřísáhlými nepřáteli socialismu aspoň v nějakém houfu setkat. Avšak i kdyby těch houfů bylo deset nebo sto nebo tisíc -- což by to mohlo otrástit socialismem s rozvinutou demokracií, sociální spravedlností, rentabilní ekonomikou a spokojenými milióny pracujících?

* * *

Protože i nejjarytější konzervativci vědí, že žádná podstatná kontrarevoluční síla v naší zemi neexistuje, vykonstruovali ji z jiné, vskutku podstatné a vlivné síly: statisíců reformních komunistů vyhnaných ze strany na jaře 1970 a dalších zastánců obrodného procesu 60. let. Jím podsunuli ony nejčernější úmysly zničit náš socialismus a vydat republiku imperialistům. Dokonce zlomyslně vylhali, že celé Pražské jaro bylo „řízeno diverzními centry zvenčí“. Nu, dříve se takové a podobné podvody mohly jakžtakž dařit, ale nyní, kdy jsou reformy téhož rodu jako v 60. letech znovu na pořadu dne -- a ve větší šíři a na vyšší úrovni -- daří se obelhávat veřejnost daleko hůře.

Při svých setkáních s obyvateli Prahy a Bratislavy (nikoli v oficiálních projevech) považoval Gorbačov za vhodné zmínit se alespoň letmo o událostech před takřka dvaceti lety. Vesměs v tom smyslu, že jsme tehdy prožívali těžké chvíle, jak to prý na vlastní oči viděl při své návštěvě na podzim 1969, kdy tu byl s komsomolskou delegací. (Škoda, že tu nebyl také o půl druhého roku dříve, aby zažil euforii lidu nadšeně podporujícího reformní program KSČ!) Těžkosti koncem roku 1969 byly dvojího druhu: Nové Husákově vedení strany jen nesnadno získávalo podporu veřejnosti pro rodící se antireformní politiku arogantně prosazovanou dogmatickými a konzervativními živly. Většina lidu stále ještě prožívala trauma z vojenské intervence a ze zániku nadějí obrodit socialismus. Na druhé straně my, reformní komunisté, jsme po marných pokusech zachránit aspoň racionální jádro reformem očekávali s obavami příští vývoj. Čeští a slovenští pracující upadali postupně do apatie a lhostejnosti vůči společenským záležitostem, nacházejíce uspokojení v zabezpečení existence rodiny a v upevnění okruhu přátel, v jakémisi mikrosvětě osobních a úzce kolektivních zájmů. Gorbačov měl pravdu, že Husák tehdy vzal na svá bedra těžký úděl. Ale tzv. konsolidační a v podstatě stagnační politikou, k níž ho dotlačili domácí i zahraniční konzervativci a kterou přijal, si svůj úděl ještě více ztížil. Dnes je zřejmé, že nebylo nutné od všech reformem 60. let utíkat, že v nich bylo leccos zdravého a potřebného, co se mohlo zachovat a rozvíjet tak, jak to formuloval L. Štrougal na aktivu hospodářských kádrů v lednu 1987.

Ve světle soudobých sovětských reformem nelze žádnými polopravdami a výmysly jednoduše odsoudit obrodné hnutí s Akčním programem KSČ jako „revizionistické“ či „kontrarevoluční“. Ve své vědeckosti, dané poznatky sociologie a politologie, ve své společenské

podstatě, určované tvůrčím marxismem-leninismem, ale také tím, co se dnes děje v SSSR a co se nezbytně bude rozvíjet i u nás, dočkalo se Pražské jaro historické rehabilitace jako hnutí socialistické a revoluční. Naopak, současným vývojem mezinárodního socialismu jsou smetány z pořadu dne a vymycovány z teorie a praxe socialismu dogmaticko-sektářské a konzervativně-oportunistické tendence, které obrodné proudy odmítaly a dočasně i porazily.

Na tom nelze nic změnit žádnými krkolomnými konstrukcemi o tom, co se vlastně u nás dělo v roce 1968. A dělo se nejen dobré, dělo se i chybné a špatné. Škoda, že kromě pokřivených soudů v „Poučení“ nemáme dosud opravdu solidní studii či dějiny vývoje 60. let napsané v objektivním vědeckém duchu, jakým se má řídit marxistická historiografie. „Poučení“ totiž nerespektovalo rozpornou pravdu vývoje 60. let, ignorovalo realitu historie, v níž každá dějinná epocha není jen černá nebo jen bílá, nýbrž že každá je pestrobarevná a mnohotvará, že zná „vítězství a úspěchy, chyby, hořkosti a rozčarování“, jak to řekl Gorbačov na sjezdu Komsomolu. Nejen sovětská mládež, také naše nová generace potřebují znát pravdivé dějiny země a lidu (i strany), které by ukázaly jak jejich „hrdinou cestu průkopníků“, tak i dramata dějů i lidských osudů vyličená nezávisle na konjunkturálních náladách -- např. právě vládnoucí garnitury nebo právě sloužících ideologů.

Podle mého přesvědčení, jehož se jako přímý aktér Pražského jara nemohu vzdát, bylo obrodné hnutí 60. let závažným a smělym pokusem zkvalitnit socialismus cestou demokratizace, humanizace, efektivnosti, dynamičnosti, revolučnosti. Akční program ve své podstatě znamenal změny ve správném směru a svým duchem navazoval na velká díla národní a demokratické revoluce, únorového vítězství a generální linie výstavby socialismu v Československu s jeho tradicemi a podmínkami. Po nadějném startu na zasedání ÚV jsme nabrali dobrý kurs, jehož úspěchy i případné omyly dodávaly událostem dramatičnost, zcela přirozenou pro tak mohutné všenárodní vzepětí. Měli jsme fantastickou podporu lidu pro své plány obnovy a rozvoje socialismu na demokratických základech a v duchu našich nejlepších pokrokových myslitelů všech dob. Náš odvážný experiment vzbudil obrovský mezinárodní ohlas a tvůrčí síly v celém komunistickém a socialistickém hnutí s námi plně sympatizovaly. A přece jsme prohráli.

V potřebě bránit Pražské jaro proti zlovolným útokům dogmatiků jsme si zvykli bránit reformy 60. let důrazem na jejich správné vědecké základy a ušlechtilé programové cíle. Přitom jsme nechápali chyby a omyly, jichž jsme se bona fide nebo i z nedostatečnosti dopouštěli, přehlíželi jejich záporné důsledky a lehkomyslně je podceňovali. Není mým úmyslem všechny tu vyčerpat, ale aspoň které připomenu: postupný a rostoucí odpor dogmatických a konzervativních živlů uvnitř strany proti progresivnímu kursu Dubčekova vedení, které jím dopřávalo volný prostor pro ideové a později i frakční působení. — Setrvačnost způsobů byrokraticko-mocenského řízení společenských procesů a pomalý obrát k novým, demokratickým a samosprávným prvkům ve veřejném životě. — Netrpělivá snaha radikálních zastánců reformem urychlit realizaci širokého komplexu změn, pro něž teprve uzrávalo pochopení v jednotlivých vrstvách lidu. Předčasné a sektářské známkování nepřesvědčených a kolísavých lidí

za „konzervative“ a jejich zahánění do skutečně konzervativních frakcí. -- Selhání socialistické odpovědnosti jisté části publicistiky, která zanedbávala objasňování Akčního programu, živelně nastolovala nové i dílčí problémy v dané chvíli neřešitelné, odváděla až senzacechtivě pozornost k rozporné minulosti, chápala svobodu slova jako bezbřehou názorovou anarchii, neuváženě rozdmýchávala rozvášněné emoce apod. -- Slabost nejednotného vedení KSČ rozdíraného střety progresivních a konzervativních, revolučních a oportunistických, odhodlaných a bázlivých, uvědomělých a rozkolísaných členů, v nichž nechyběly ani osobní ambice, sympatie a antipatie, úspěchy jedněch a závidění druhých.

Tyto a další negativní jevy oslabovaly dynamiku progresivních záměrů a programů, zdržovaly jejich cílevědomou a plánovitou realizaci, vnášely do hlavního proudu rušivé prvky, rozměňovaly zpočátku jednotný společenský pohyb do mozaiky celé tříště zájmů a zájmečků. Obrovská všelidová podpora obrody socialismu byla tak jen zčásti využívána a byla zčásti promarněována. Přesto všechno trvala převaha pozitivních stránek vývoje, která od měsíce k měsíci vzrůstala a odsouvala negativní jevy na okraj dění. Chyby a omyly, včetně působení „levých“ a „pravých“ oportunistů i hrstky nesocialistických elementů byly zvládnutelné a řešitelné vlastními silami strany, státu a lidu, bez pomoci zahraničních přátel a spojenců.

Ti však, především vedení KSSS, SED a PSDS, selhali v pravdivém posouzení čs. vývoje, kterého se spíše polekali jako nežádoucího příkladu a potenciální inspirace pro zastánce reformy a obrody v jejich vlastních zemích. Orientovali se nikoli k podpoře progresivního proudu v KSČ, nýbrž se postavili proti němu jako údajně příčině všech těžkostí, které ovšem byly -- jak už řečeno -- přirozeným průvodním jevem obrodného pohybu společnosti. Začali podporovat dogmatické funkcionáře jako „pevné marxisty-lenince“ a naopak nutili Alexandra Dubčeka odstranit z vlivných funkcí oddané reformátory a tvůrčí talentované kádry s přirozenou autoritou a prověřenými schopnostmi. Když poznali, že vítězství progresivního proudu je naprosté a že chystaný sjezd KSČ reformní kurs rozhodně schválí, sáhli k nezákonné intervenci do našeho vnitřního vývoje.

Ani v další, posrpnové etapě nebylo však pro reformy všechno ztraceno. Perfektní vojenská akce nepřinesla žádoucí politický úspěch. Jednotný postoj lidu si vynutil obnovu legálního fungování všech dosavadních orgánů a organizací včetně vedoucích funkcionářů, přičemž velkou roli sehrály sympatie mezinárodní veřejnosti, mnoha vlád a desítek komunistických stran k čs. reformám, ale i jejich odsouzení vnější intervence. Pokračovat v progresivním kursu však nebylo možné v původním rozsahu, neboť tzv. moskevský protokol donutil vedení strany změnit některá svá rozhodnutí a ustoupit od řady záměrů, z nichž nejzávažnějším důsledkem byl odklad konání sjezdu KSČ. Možnost zachovat aspoň umírněně reformní kurs byla podmíněna zkvalitněním činnosti vedení KSČ, jehož jednota se však dále rozpadala a jehož rozhodování pod Damoklovým mečem moskevského protokolu bylo váhavé, nejisté a často neúčinné. Také společenský pohyb se dále tříštil, propadal křečovitosti, trpěl iracionálními emocemi (zápas o postavení J. Smrkovského, Palachova oběť, hokejové demonstrace), opouštěl koncentraci na hlavní programové zásady, přestával jedno-

značně podporovat stranické a státní vedení, jehož přední aktéři začali jevit známky ochablosti a někdy i bezradnosti.

* * *

Výměna vedení KSČ, do jehož čela přišel G. Husák, znamenala počátek nové etapy. Za pomoci mocných vnějších ochránců vedrali se do většiny rozhodujících pozic dogmatici a sektáři, jejichž konzervatismus a pomstychtivost zaplavily postupně veškerý veřejný život. Vyhranil se politický kurs „normalizace a konsolidace“, který rychle překročil miru racionální nutnosti a otevřel cestu autoritářskému režimu, stagnaci ekonomiky, úpadku společnosti. Jak ubývalo demokracie, slábl i socialismus. Zde tkví vina poreformního vedení KSČ na ochromení revolučních socialistických sil, politického a morálního potenciálu našich národů, bez nichž je jakýkoli pokrok nereálný. Stupeň této viny je ovšem omezen rozsahem trvalého vnějšího tlaku, jeho směrů a kvality.

Jestliže chyby a omyly reformních komunistů spolupůsobily k prohře obrodného hnutí, pak tehdejší vedení KSSS a KSČ nelze zbavit společné odpovědnosti za to, co následovalo. Nebylo by správné upírat našemu stranickému a státnímu vedení snahu zabezpečovat -- i v podmínkách přežilých mechanismů a extenzivních rozvojových metod -- aspoň zpomalené výrobní trendy, mírné tempo růstu životní úrovně, ohraničenou aktivitu společenských organizací, skromné podmínky pro vzdělávání, kulturní dění, zdravotní péči aj. To všechno ovšem v sevření autoritářského režimu, byrokratických metod řízení, prosazování voluntaristických rozhodnutí, rozmisťování málo kvalifikovaných kádrů, udělování privilegií režimním oporám atd.

Nyní, kdy se pod neúprosným tlakem historie totéž vedení rozhodlo přejít opět k reformnímu kursu a komplexní přestavbě socialistického zřízení, marně celá veřejnost čeká na poctivou kritiku a sebekritiku chyb, omylů, ztrát a škod způsobených konzervativní politikou uplatňovanou od počátku 70. let. Potřeba přestavby se prohlašuje (úvodník RP 17. 4. 87) za „pokračování a rozvinutí“ konsolidační politiky usnesené už XIV. sjezdem KSČ v roce 1971, a to na „vyšší úrovni“. Celých 18 let už trvá „kontinuita v hospodářské politice a další činnosti strany“. Vskutku „leninský“ přístup úvodníka RP k chybám a jejich kritice! Čtenář aby si denně zvykal na akrobatické výkony naši žurnalistiky.

Všeobecně v naší veřejnosti panuje názor, že nebytí reformy v SSSR, nejsou reformy ani u nás. A jestliže přece, pak nějaké polovičaté „soubory opatření ke zdokonalení . . .“ Vnější impuls v progresivním směru je sice skvělá věc a učit se od moudrých přátel je chvályhodné, avšak mají-li naše reformy odpovídat specifickým podmínkám a tradicím této země, pak musí vycházet nejen z importovaných vzorů (byť sebelepších), nýbrž předně a zejména z našich vlastních analýz vývoje, z posouzení a kritického zhodnocení výsledků dosavadní politiky. Kdo se tomu vyhýbá, není leninský politik.

Osud čs. reformy nebyl v minulosti příliš milostivý k těm, kdo je promýšleli, koncipovali a probíjávali. Historický optimismus mi napovídá, že tentokrát tomu bude jinak. Kdy, jak a proč se tak stane, moje generace v plném rozsahu a smyslu asi nepozná. Měla prostě smůlu: položila základy socialismu a k tomu potřebo-

vala 20 let hledání, zkoušení, budování, úspěchů a nezdarů. Další 20 let se mohla zvěšiny jen dívat, jak konzervativní oportunisté deformují vývoj socialismu a místo urychlování jej brzdi. Nyní bude potřebovat zhruba dalších 20 let, aby se socialismus stal „stále se obnovujícím a rozvíjejícím řádem, který je schopen být v ekonomickém, kulturním i morálním smyslu předvojem lidské civilizace“ (Gorbačov na komsomolském sjezdu). Z nás už jen málokdo má síly k této nové etapě trvaleji přispět.

Hluboce se mýlí všichni, kdo nám přičítají záměr vytvářet si nějaké „šance na uplatnění v politickém životě“, majíce na mysli kariéry politických sekretářů nebo ministrů. Tam patří mladší a perspektivnější lidé. V čem se nemýlí, je naše snaha pomáhat pokrokovému vývoji svými znalostmi a zkušenostmi, svou intelektuální kapacitou. K tomu nám dává jako občanům státu právo čs. ústava, a dříve či později nám demokratizační proces umožní tohoto práva i reálně využívat. Vyhradit podíl na přestavbě jen nějakým „vyvoleným“ okruhům lidí, jak by tomu chtěli nenapravitelní sektáři, by znamenalo přestavbu oslabovat a brzdit. Myslím, že spíše dojde na slova L. Štrougala řečená v Mostě (RP 14. 4. 87): „Kdybychom se včas nezabavili některých předsudků, pochybných výhrad a zbytečných omezení, kdybychom dále nepokročili v demokratizaci naší společnosti, nedali příležitost všem, kteří to s touto zemí a s touto společností myslí dobře a poctivě, dopustíme se osudové chyby. Neboť bychom nemohli dosáhnout cílů, které jsme si předsevzali a které můžeme naplnit jenom činorodým úsilím doslova všeho lidu.“

Naděje a skepse

Jestliže se před Gorbačovovou návštěvou rojily přehnaně optimistické předpovědi div ne jako komáři v letních bažinách, pak po jeho odjezdu zavládla často skepse nejtemnějších barev. Psal o tom již Milan Hübl v úvaze „Vraťme se z oblak na zem“. Snad měl na paletě málo světlých barev, ale zasloužil se o zkrocení toho, čemu říká „romantismus“, stále pohotový přetavit přání ve skutečnost, ne-li příslou, tedy užuž přikvačující. Z toho se pak opravdu rodí nikoli zdůvodněné naděje, ale vyfantazirované fámy. Je dobré občas připomenout, že nejlepší výchozí pozice politického pozorovatele není ani létání v oblacích, ani noření do zemských hlubin, nýbrž rozumné stání na pevnině. Dnešní realita je mnohobarevná a dynamická, plodí kontinuitu i převrasy, přináší naděje i zklamání. Počítáme s tím.

Chci však obrátit pozornost ke staronové otázce „Co dělat?“. Tedy k „lidskému faktoru“ jako tvůrci hodnot a akteru dění. Nebo chcete-li: k naší další veřejné aktivitě, k našim možnostem „do toho mluvit“ a vývoj ovlivňovat. Tyto možnosti jsou pořád ještě silně omezené, ale nepodceňujme to, čemu se říká „moc bezmocných“, která už nejednou přinesla neočekávané plody. Je ovšem potřeba si plně uvědomit celou pravdu o naší současnosti, vylouhovat všechna její pozitiva a negativa, včlenit do nich převažující vývojové tendence a pokusit se formulovat účelný postup v daných podmínkách. Nestáčí — a nikdy v politice nestáčí — mít jen řadu krásných myšlenek a album velkolepých plánů. Pokud nenajdeme správný postup, účinnou taktiku, zůstaneme pouhými utopisty a dožijeme se jen dalších zklamání.

Co vyplývá z Gorbačovovy návštěvy v Praze, z nového společenského pohybu v SSSR a v socialistické soustavě vůbec? Rozhodně ne přesvědčivý fakt hotové skutečnosti moderního socialismu s demokratickým veřejným životem a progresivním sociálně-ekonomickým vývojem. Ty jsou zatím jen programem. Co již existuje, je cílevědomé úsilí (vskutku úctyhodné) o revoluční změny, vůle prosekát džungli setrvalého konzervatismu a opozičního odporu, první stezky onoho skutečně nového, revolučního. Potrvá zřejmě několik let, než se za předpokladu úspěšného postupu vpřed přemění tyto stezky v pořádné silnice. Materiální zastávání a ještě více duchovní letargie jsou strašlivými objektivními nepřáteli zápasu o nové. Mohou být překonány jen obrovskou mobilizací všech subjektivních sil, osvojením progresivních idejí reformem a obrodou socialismu. Znovu se musí ideje stát materiální silou, má-li nová revoluce v díle přestavby zvítězit, má-li být proces reformem nezvratný.

Ani u nás v Československu nelze hovořit o žádné nové skutečnosti. I tady padla zatím jen slova uznání pro sovětskou perestrojku a byla vyjádřena vůle vzít si z ní podněty a zkušenosti pro náš vývoj. Tuto vůli vyjádřili v různé intenzitě přední politikové, ale pamatujme, že v jiné době a za jiné konstelace někteří z nich nemluvili o reformách příliš lichotivě. I dnes můžeme v přístupu jednotlivých představitelů strany a státu pozorovat osobitý postoj jak k souhrnu přestavby, tak k jednotlivým reformám. Jedni by chtěli prokazatelně jasně a vědecky podložené reformy co nejrychleji uskutečňovat, jiní o nich chtějí teprve přemýšlet a experimentálně je zkoušet. Platí to o ekonomické reformě a zejména o demokratizaci, která mnohým uvázla jako rybi kůstka v krku. Můžeme věřit Janu Fojtíkovi, že o přestavbě je rozhodnuto a že hádat se o ni je „vylamování otevřených dveří“? Jenže jakou přestavbu má kdo na mysli?

My, kdo jsme spjati s reformami 60. let, přirozeně citíme v nynějších sovětských přeměnách revoluční jádro, které bylo přítomno i v Akčním programu. V obecné rovině tvůrčího myšlení se nemýlíme, avšak východiska, podmínky a další okolnosti se dnes od těch někdejších značně liší, v SSSR i u nás. Jako nejsme sami titíž, co před dvaceti lety, ani realita naší země, postavení lidu a charakter režimu nejsou tytéž. Můžeme se inspirovat přítomným sovětským vzorem i vzrušující minulostí Pražského jara, avšak musíme přitom stát na současné půdě a vycházet z dnešních poměrů. Dějinné návraty jsou jen subjektivní konstrukcí zmíněných „romantiků“. Život nikdy nic neopakuje stejně jako voda v řece není nikdy stejná. Není ani snadné odestát, co se jednou stalo — včetně pobytu sovětských jednotek na našem území. Jejich odchod považují někteří za vhodný začátek procesu našeho nového vývoje. Ale fakta spíše potvrzují, že čím dále, tím vzdáleněji souvisí tento jejich pobyt s našim vnitřním vývojem a jeho příštími peripetiemi, zatímco stále více se váže na celkovou vojenskou rovnováhu v Evropě a může se řešit jen v jejich parametrech.

Uvážím-li všechny dané okolnosti, vidím problém přestavby u nás opravdu jinak, než před 20 lety. Uvedu namátkou některé odlišnosti: Reformy 60. let uzrávaly v naší společnosti za avantgardní úlohy reformních sil KSČ, kdežto dnes pronikají do řad strany převážně zevně, a to dvojjediným tlakem sovětského příkladu a přání našeho lidu jít obdobnou cestou. — Tenkrát byly dogmatické a konzervativní síly v defenzivě a na

ústupu, nyní představují početnou mocenskou garnituru schopnou klást progresivním proudům ve straně všemožné přehradu. Není překonáno nebezpečí, že přestavba bude jen kosmetickou úpravou stávajících poměrů, aby se zakryla jejich konzervativní podstata. Praxe ukazuje, že o každou progresivní změnu se povedou rozhořčené diskuse, polemiky a snad i mocenské zápasy. To je na rozdíl od 60. let důležitá změna -- jiná kvalita vedoucí politické strany. Neuskutečnil-li se její vlastní přestavba, jak se to děje v SSSR, nebude možná ani přestavba společnosti a státu. -- Zatím co před 20 lety byly široké vrstvy pracujících daleko angažovanější a obětavější v úsilí o reformy, dnes vězí v dosud značné apatii a probudit je není snadné. -- Ekonomická situace, v 60. letech poměrně snáze a rychleji řešitelná za minimálních obětí lidu, je dnes daleko komplikovanější; mnohem těžší se může řešit přemíra neefektivních výrobních a investičních, zastaralá struktura průmyslu, vědecko-technické zpoždění, pokleslá kvalifikovanost pracovníků, nedostatečná kultura práce a života, rozhárané lidské vztahy atd. Gorbačovova pochvala naší nynější ekonomiky jako stabilní, nezadlužené apod. byla zajisté dobře míněna (snad ve srovnání s jinými zeměmi), ale hlubší pohled na její stav není příliš radostný. -- Jeden faktor působí dnes příznivě na rozdíl od 60. let, a to postoj vedení KSSS, tehdy nepřátelský a nyní přející reformám. A to není málo, to je naopak hodně.

Co tedy dělat? Dosud jsme byli nuceni působit převážně opozičně proti staré konzervativní politice a volali jsme po změnách a reformách. Dnes vítáme revolučně pokrokové prvky společenské přestavby a hodláme je plně podporovat, aby se staly skutkem. Oficiální politika včlenila přestavbu do svého kursu a její představitelé se prohlašují za reformátory. Rázem se objevují podmínky pro přechod z opozice k oponentuře, která může mít jen jedno zaměření: hájit a prosazovat skutečné, reálné, efektivní reformy ekonomické, demokratické, kulturní, duchovní, avšak odmítat pouhé kosmetické úpravy, polovičatá řešení, nedůsledné postupy.

Máme ve svých řadách velký počet specialistů v nejrůznějších oborech a profesích, kteří mohou svými rozbory, náměty a návrhy novému obrodnému procesu přispět. Nestačí ovšem jen dosavadní samizdatová praxe více či méně zasvěcených rozborů a závěrů nebo i povrchních textů, jejichž hlavním smyslem byla kritika deformací, neduhů, absurdnosti apod. Nyní je zapotřebí závažnějších prací a zacílenějších studií, které překročí hranice doživajícího ghetta a proniknou do oficiálních struktur státních, podnikových, vědeckých, kulturních, ba i stranických, prostě všude, kde se o reformách uvažuje a také rozhoduje. V tom se může uplatnit v nové etapě celá občanská iniciativa ve své konstruktivnosti a spoluzodpovědnosti za moderní, demokratickou přestavbu socialismu. Samizdatová aktivita, debaty a jiné formy šíření názorů nesmějí zmizet, ale měly by překročit omezenost amatérismu a zprofesionalizovat se na co nejvyšší úrovni, jak už k tomu ostatně mnohokrát dospěly. (Znovu tu chci vyzdvihnout např. práci Z. Šulce „Stát a ekonomika“ za všechny ostatní.)

Jinými slovy: hledejme cesty k „legalizaci“ naší veřejné činnosti, k plnoprávnému zapojení do společenského pohybu nových reformních proudů soudobého typu a soudobých forem. Žádná sentimentální vzpomínka na minulost nám v tom nesmí bránit.

Mějme na mysli, že nové mladší pokolení vidí věci po svém a jinak než my kdysi, chtějí a mohou se ujmout nejen starých štafetových kolíků, ale především nových pochodní pokroku. Proto kde můžeme, odevzdejme jim své zkušenosti, ale nebraňme jim jít vlastní cestou.

Domnívám se, že je na nás samých, abychom rozbili řetězy ghetta a vyšli na povětří otevřené společnosti. Nebude nám tam tak dobře, jako za peci dosavadní izolovanosti, čekají tam živější a ostřejší podmínky života i tvorby. Ale nevyjít z ulity ven znamená kapitulaci. Čekání na „rehabilitace“ či na uctivé pozvání k účasti na veřejném dění je vskutku jen čekáním na Godota. Ať jsou nám kladeny jakékoli překážky, ať nás konzervativci vrchnostensky odmítají a posměšně ostouzejí, ať nás nechápavci či notoričtí „opozičníci“ odepisují, bojujme za své právo na občanskou aktivitu.

Jsou u nás široce známy a diskutovány demokratické jevy nového typu, uplatňované v SSSR: svobodné rozhodování umělců v tvůrčích svazech, volby řídicích pracovníků, vznik nových společenských organizací a fondů, založení družstevních nakladatelství aj. Při našich dávných tradicích právě v těchto oblastech by nemělo být nemožné probouvat podobné demokratické postupy také u nás. Jestliže konzervativní klany nechtějí demokratizovat umělecké svazy a otevřít je dalším tvůrcům, proč se nepokusit o vytvoření svazů nových, paralelních, revolučně pokrokových? Proč se nepokusit o založení nového, nezávislého družstevního vydavatelství, otevřeného všem kvalitním dílům? Jestliže existuje příliš úzký sortiment týdeníků, proč neuvážit obnovu -- v nových podmínkách a s novým posláním třeba Lidových novin, kterých si pro vysokou úroveň vážil kdysi i Gottwald? Ani Charta 77 nemusí být v procesu demokratizace opomenuta a zůstávat ve stínu policejního dohledu, vždyť se přímo nabízí myšlenka obnovy Společnosti nebo Ligy pro lidská práva, kdysi u nás tradiční a vážené, atd. atp.

Věru, je o čem přemýšlet a co podnikat. Někdo si možná povzdechne, že jsou to úvahy předčasné, pro které doba ještě nedozrála. Jiný mávne rukou, že tohle režim nikdy nepřipustí. Ano, ten dnešní snad, ale není tu navěky a na obzoru se rýsuje nový. Zajisté, leccos se ještě musí stát, abychom spatřili reálnou alternativu legální občanské aktivity. Zázraky se však nedějí (ač nejsou vyloučeny a někdy překvapí i největší skeptiky) a čekat se založenými rukama není zrovna důstojný postoj. Účinnější je vyhrnout si rukávy.

I kapky, jsou-li vytrvalé, proděraví kámen.

Duben 1987

(Otištěno bez vědomí autora.)

L 21